

T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

0907 - BY 87 - 009 - 025

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ IV

(PROF.DR. ÖMER YİĞİTBAŞI'NA ARMAĞAN)

KLÂSİK DEVİR OSMANLI TÜRBELERİ'NİN PLAN ÖZELLİKLERİ

Doç. Dr. Hakkı ÖNKAL

Sanat tarihimizde klâsik devir olarak adlandırılan XV. yüzyılın ortalarından itibaren yaklaşık ikiyüzelli yıllık devre, (1) Osmanlı İmparatorluğunun en müreffeh ve en uzun devresini teşkil eder.

Sadece mimaride değil güzel sanatların diğer dallarında da klâsik ölçülere ulaşılan bu devrede türbelerde çok değişik tiplerin denenmediğini fakat belirli bir kaç tipin en âbidevi ve en olgun örneklerinin ve varyantlarının verildiğini müşahade ederiz. Gerçekten de bu devir Osmanlı türbelerini, dış gövdeleri itibariyle kübik gövdeliler, poligonal gövdeliler ve açık türbeler (baldaken) gibi ancak Erken Devir türbelerinde gördüğümüz kadar belli başlı bir kaç tipe ayırabilmekteyiz. Bununla birlikte Mimar Sinan'ın bu alışılmış şemaların dışında denemlere yer verdiği ve hem iç düzenleme hem dış formlarda yenilikler getirdiği gözlenirse de bunların ana şemalar çerçevesinde kaldığı söylenebilir. Revakın âdeta bünyenin ayrılmaz bir unsuru olarak gövdeye bağlandığı bu devir türbelerinin bir alt kat ihtiva etmedikleri anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in cesedinin Bizanslılardan kalma bir sarnıca konmuş olabileceği ileri sürülmüşse de (2) bu husus tahkik edilememiştir. Ayrıca bir sed üzerinde yükselen türbelerin de cenazelik katı ihtiva etmeleri ihtimali mevcuttur. Payitahttan uzakta vefat etmiş sultan veya şehzadelerin merkeze getirilinceye kadar, cesedlerinin kokuşmaması için tahnid muamelesine tâbi tutulduğu bilindiğine (3) göre bazı türbelerin bu cesedleri muhafaza edecek tarzda bir cenazelik katıyla birlikte inşa edilmiş olması

- 1— Türk sanatının devirleri için bkz.: Celal Esad Arseven, *L'Art Turce, depuis son origine jusqu'à nos jours*, İstanbul, 1939, s. 73; Semavi Eyice, «XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klâsik Üslubu», *Sanat Tarihi Yıllığı*, IX, X, İstanbul, 1980, s. 163-164
- 2— H. Baki Kunter — A. Saim Ülgen, «Fatih Camii», *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1938, s. 97
- 3— Fatih Sultan Mehmed'in cesedinin böyle bir muameleye tâbi tutulduğunu bir vesikadan anlıyoruz (İ. Hakkı Uzunçarşılı, «Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü», *Bellekten*, XXXIV. C., sayı:133-136, s. 233-234).

mümkündür. Ancak bu husus ufak sondajlarla bizzat binalarda araştırılmadığı gibi herhangi bir vesikaya da sahip bulunmamaktayız. Binaenaleyh bu devir Osmanlı hanedan türbelerinin bir alt kat ihtiva etmediklerini diğerlerinden ihtiva edenlerin de sayılı olduğunu söyleyebiliriz.

1— Kübik Gövdeliler :

a) Yalnızca Kübik Bir Gövdeden İbaret Olanlar : Bursa'da Muradiye türbeler topluğuna dahil ve yanyana sıralanan dört türbe bu tipin örneklerini teşkil eder. Bunlar, Gülşah Hatun, Şirin Hatun, Mükrime Hatun ve Gülrüh Hatun türbeleridir ki, son yıllarda onarılarak bazı özelliklerini kaybeden birincisini istisna edersek son üçü, âdeta birbirinin kopyası ve tekrarıdır. Girişleri önünde portal-revak diyebileceğimiz birer çıkıntıya sahip bulunan bu türbeler içte ve dışta kare plânlıdırlar. (4) Dış görünüşleriyle olduğu kadar ölçüleri ile de üç türbe, birbirine çok yakıştır. Kenar uzunlukları, küçüğünden büyüğüne, sadece 30 cm.'lik bir farklılığa sahiptir. Bunlar zengin kalem işi süslemeleri, taş-tuğla sıra örgüleri ve yüksekçe sekizgen kaskakları ile Bursa geleneğine bağlı ve onu devam ettiren yapılardır.

Bu tipin İstanbul'daki örnekleri arasında Kuyucu Murat Paşa, Ekmekçioğlu Ahmed Paşa, Halil Paşa ve Şemsi Paşa türbelerini sayabiliriz ki bunlardan sonuncusu camie bitişik olup tonoz örtüsü, olgun nisbetleri ile manzumenin âhenkli bir unsurudur. Kübik gövdeli türbelerin abidevî örneklerini I. Sultan Ahmed ile Hatice Turhan Valide Sultan türbelerinde buluruz. Ancak onları, girişlerinin karşısında yer alan eyvanları sebebiyle ayrı ve onların bir varyantı olarak ele almayı uygun buluyoruz.

b) Eyvanla Kübik Gövdenin Birleşmesinden Meydana Gelenler: Bunlar esas unsurları itibariyle kübik bir gövdeden ibaret bulunmakla beraber, girişlerinin karşısında geniş bir kemerle gövdeye bağlanmış birer eyvana sahip bulunmakta ve diğerlerinden ayrılmaktadırlar. Değişik tiplerin uygulandığı Selçuklu türbeleri arasında bu plâna sahip bir türbe tanınamaktayız. Bu plân şekli, yan hücre ve odalardan sarf-ı nazar edildiği takdirde Anadolu Selçuklularının kapalı medreselerini hatırlatmaktadır. Yukarıda işaret edildiği üzere, Osmanlı mimarları, türbe mimarisinde çok değişik tipleri denemek yerine bunların abidevî örneklerini vü-

4— A. Gabriel, Une Capitale Turque Brousse, Bursa, I, Paris, 1958, s. 126,128

KLÁSİK DEVİR OSMANLI TÜRBELERİ'NİN PLÂN ÖZELLİKLERİ

cuda getirmeğe gayret etmişlerdir. Bundan dolayı I. Sultan Ahmed Türbesinde denenen ve Hatice Turhan Valide Sultan Türbesinde tekrarlanan eyvanlı tertibi, kübik gövdeli türbelerin bir varyantı olarak değerlendirilmek mümkün olup her ikisi de bu tipin âbidevî birer örneğini teşkil ederler. Gerçekten de içten içe 15 m. civarındaki uzunlukları ve eyvanlarının 4,02 X 4,31 ve 4,55 X 5,57 m. ölçüleriyle bu iki yapı geniş bir alanı kaplamakta ve bütün bir cephe boyunca uzanan revaklarıyla, herhangi bir Selçuklu mescidinin iki misline varan bir büyüklükte azamet kazanmaktadırlar. Dışta, köşeleri kesilerek gövdesi yumuşatılmış Sultan I. Ahmed Türbesinin üç kemer gözlü revakının orta gözü aynalı tonoz, yanlar kubbeli olarak örtülmüşken Hatice Turhan Valide Sultan Türbesinde bunun tersi uygulanmış yani orta göz kubbe ile örtülürken yanlar aynalı tonozlarla kapatılmıştır. (5)

1635 yılından Bayram Paşa Külliyesine dahil bulunan türbe kübik gövdeye üç yönde eyvan eklenmesiyle vücut bulmuştur ki, bu şekliyle eseri, I. Sultan Ahmed ve Hatice Turhan Valide Sultan türbelerinin bir varyantı olarak kabul edebiliriz.

2— Dikdörtgen Gövdeliler :

Diğer şemalar arasında istisnaî örnekler gibi görülebilecek dikdörtgen plânlı türbeler, özellikle üst örtü problemi sebebiyle az tercih edilmiş olmalıdırlar. Bunların bir kısmında mekân çift kubbeyle, bazılarında çatıyla örtülmüştür. Bu tip türbelerin tercihinde, bütün aile mensuplarının defnedilebileceği geniş bir alan temin etmek düşüncesinin âmil olabileceği düşünülebilir. Dikdörtgen plânlı türbelere örnek olarak Edirnekapı'daki Ahmed Paşa, Pertev Paşa (1572), Hekimoğlu Ali Paşa, Destarı Mustafa Paşa ve Feridun Paşa türbelerini zikredebiliriz.

3— Poligonal Gövdeliler :

Klâsik Devirde en çok uygulanan türbe tipi poligonal gövdeliler olup, altı kenarlıların daha az tercih edildiği görülmektedir. En çok benimsenen ve sevilerek uygulanan tip, Selçuklularda da olduğu gibi seğizgen gövdeli türbelerdir. Kenar sayısı sekizi aşan türbelerin de bu dö-

---

5— Zeynep Nayır, Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmed Külliyesi ve Sonrası (1609-1690), İstanbul, 1975, s. 87; Alev Öner, «Sultan Ahmet I. Türbesi», Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, sayı nu. 65/344, İstanbul, 1979, s. 25-29

nemde denendiğini ve oniki ve hatta onaltı kenarlı türbelerin uygulandığını müşahade etmekteyiz. Ancak bunlar sınırlı denemeler hâlinde kalmış olup yaygınlaşmamıştır.

a) Altı Kenarlılar :

Yukarıda da ifade edildiği gibi, bu döneme ait altı kenarlı türbelerin hem uzun zaman aralıklarıyla yapılmış olmaları, hem de sayılarının çok az olması gözönünde tutulursa, Selçuklu döneminde olduğu gibi bu tip türbelere rağbet edilmediği anlaşılır. Ele alacağımız üç türbe de içte farklı bir düzenlemeye sahiptir. Bunları ayrıca alt guruplara ayırmaktan sarf-ı nazar ettik.

1479 tarihli Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi Bursa geleneğine uygun bir inşa tarzıyla vücuda getirilmiş olup altıgen gövdelidir. II. Murad Türbesi'ninkinin bir benzeri revaka sahip olan eser dıştaki kenar sayısını içte de tekrarlar. 1555 tarihinde inşa edilen Topkapı'daki Kara Ahmed Paşa türbesi de yine altıgen bir plân gösterir. Sinan'ın bu eseri klâsik formu korursa da hem altıgen plânı hem de daha sade tutulmuş olmasıyla farklılık gösterir. Ayrıca bu yapıda iç kenar sayısının dıştağının iki katına çıktığı bir uygulama ile karşılaşmaktayız. Altıgen plânlı diğer bir türbe III. Murad Türbesidir. (6) 1600 tarihli III. Murad Türbesi hernekadar dış gövdesi itibariyle altıgen ise de iç düzenlemesi bakımından tamamen farklı olup açılardan mahveri üzerine yerleştirilmiş altı sütuna dayanan kemerler pandantifli iç kubbeyi taşırlar. Bu tertibiyle III. Murad Türbesi Kanunî Sultan Süleyman ve II. Sultan Selim türbelerinde uygulanan tertibin altıgen plân üzerinde tekrarlanmasından ibarettir. Aynı tertip III. Mehmed Türbesinde sekizgen plân üzerinde tekrarlanacaktır. Bundan dolayı, III. Murad Türbesini altıgen plânlı türbelerin gelişmesinin bir sonucu olarak değerlendirmekten daha çok, Sinan'ın Kanunî Sultan Süleyman ve II. Sultan Selim türbelerinde uyguladığı plânın etkisinden bahsetmek doğru olacaktır. Buna göre, sonraki devirlerde olduğu gibi Klâsik Devirde de altıkenarlı plân tipine fazla ilgi duyulmadığını ve bu tipin ancak birkaç eserle temsil edildiğini söyleyebiliriz.

6— İstanbul'daki Osmanlı türbelerinin çoğu için bkz. Semavi Eyice, İstanbul, petit guide à travers les monuments byzantins et turcs, İstanbul, 1955; Oktay Aslanapa, «Türk Mimarisi», Türk Tarihi, Ankara, 1977; Oktay Aslanapa, Turkish Art and Architecture, London, 1971, s. 328-245

b) Sekiz Kenarlılar :

Selçuklular'dan beri Türk türbe mimarisinde en çok uygulanan plân tipi sekizgendir. Bunun Klâsik Devirde de değişmediği ve özellikle Mimar Sinan tarafından bu tipin bahsettiği bütün imkânların denenip değerlendirildiği görülmektedir. Sekizgen plâna sahip türbeler iç düzenlemelerine göre değişiklik gösterirler. Bu bakımdan bu tipe giren bu devir türbelerini ayrıca tasnife tâbi tutmanın uygun olacağı kanaatindeyiz.

b.1— Dış ve iç kenar sayısı eşit olanlar : Kubbe yuvarlığına kolayca geçiş imkânı vermesi ve cephelerin süsleme ve açıklık kapalılık bakımından elverişli olması gibi sebeplerle çok tercih edilen sekizgen gövdeli türbeler içte de genellikle dış kenar sayısını tekrarlarlar. Klâsik Devre ait bu tipteki türbeler arasında, Mahmud Paşa (1473), Davud Paşa (1499), Şehzade Mahmud (1507), Selçuk Hatun (1507), II. Sultan Bayezid (1512), Şehzade Ahmed (1514), I. Sultan Selim (1522), Şehzadeler (1522-1523), Barbaros Hayreddin Paşa (1541), Şehzade Mehmed (1543), ve Rüstem Paşa (1561) türbelerini sayabiliriz. Bunlar aynı plân tertibi gösteren ve ancak ölçü ve teferruatta birbirlerinden ayrılan türbelerdir.

b.2— İç kenar sayısı sekizden fazla olan türbeler : Bazı türbeler dışta muntazam bir sekizgen olmakla beraber içteki kenar sayıları dıştakine eşit olmayıp daha çok kenara sahiptirler. 1559 tarihli Hürrem Sultan ve Sokullu Mehmed Paşa türbelerinin iç kenar sayısı onaltı, 1573 tarihli Şehzade Mustafa (Mustafa-i Cedid) Türbesinde ise bu sayı onikidir. Alternatif olarak niş ve pencerelerin yerleştirildiği ilk iki yapının kenarları birbirine eşit olup yapı içte muntazam bir onaltıgen arzeder. Sonuncuda ise, kenarlar eşit değildir. Güney taraftaki beş kenar dıştakilere uygun olarak köşeleri dönerken kuzeyde kenar sayısı artmakta ve böylece muntazam olmayan oniki kenarlı bir poligon vücuda gelmektedir. Zeminden itibaren 3 m. yüksekliğe kadar çini kaplamaya sahip eserin duvarları bu kaplamanın üzerinde yine muntazam bir sekizgene dönüşmektedir. (7) Bu husus, yapının esas bünyesinin dışta olduğu gibi içte de sekizgen olduğunu, ancak çini kaplama sırasında, dolap ve nişlere yer sağlamak gayesiyle kenar sayısının arttırıldığını düşünmeye sevkettirir.

Devamlı olarak yenilik ve değişiklikler arayan Mimar Sinan, Hür-

7— A. Gabriel, Une Capitale Turque., s. 123

rem Sultan Türbesinde iç kenar sayısını dıştakinin iki katına çıkararak nişler ve pencerelerle teşkilâtlandırmış ve zamanın en büyük hükümdarının en çok sevdiği eşine ait bu yapıyı gerçekten cennet bahçelerinden biri gibi tanzim edip süslemiştir. Çini süslemeden sarfı nazar edildiği takdirde, kenarların nişlerle teşkilâtlandırılışı, Erzurum Çifte Minareli Medreseye bitişik Padişah Hatun Türbesinin iç mekân düzenlemesini hatırlatmaktadır. Sinan benzer uygulamayı devrin güçlü veziri Vezir-i Azam Sokullu Memmed Paşa'nın türbesinde tekrarlamıştır. 1603 tarihli İbrahim Paşa Türbesinde de bu şemanın tercih edildiği görülür.

b.3— Dışta sekizgen içte haçvari plânlı olanlar : Haçvari plân, Anadolu Selçuklularına ait bir çok türbenin alt katında uygulanan bir plândır. Bu devre ait türbelerde üst katlarda uygulanmayan haçvari plân tipinin Şehzadegân Türbesinde üst katta uygulandığını görüyoruz. III. Murad'ın şehzadeleri için yapıldığı kabul edilen bu yapı bilindiği gibi Aya-sofya Camii'nin haziresinde bulunmaktadır. Aynı haziredeki diğer sultan türbeleri gibi Şehzadegân Türbesi de çift cidarlı bir kubbe ile örtülmüştür. Diğerleri büyük ebadlı yapılar olduğu için, iç kubbeleri sütunlar üzerinde kurulan kemerlerle taşınmıştır. Şehzadegân Türbesinde ise iç kubbe, haçın kolları üzerindeki kemerlere oturtulmuştur. Böylece çift cidarlı kubbe uygulamasına imkân verdiği için içte haçvari plânın tercih edilmiş olabileceği akla gelmektedir. Eyüp'teki Zal Mahmud Paşa ve bir ölçüde Kılıç Ali Paşa türbelerinde de gövde dışta sekiz kenarlı tutulmuş içte haçvari plân uygulanmıştır. Her ikisi de Sinan'a aid olan bu eserlerde dıştaki sekizgen plân ana mihverlere yerleştirilen eyvanlarla veya galerilerle kareye dönüştürülmüştür.

b.4— Dışta sekizgen içte galerili olanlar : 1608-1609 tarihli III. Sultan Mehmed Türbesi dışta sekizgen bir gövdeye sahiptir ve içte, iç kubbeyi taşımak üzere, kolonlu bir galeri vardır. Bu tertip, zaman zaman ifade edildiği gibi Kanunî Türbesinde uygulanmış ve kendisinden sonra gelen üç padişahın türbesinde de, ufak farklılıklarla tekrarlanmıştır. İç düzenlemeleri III. Sultan Mehmed'inkinin bir benzeri olmakla beraber, dış görünüşleri farklı olduğu için Kanunî ve II. Selim türbelerini ayrı bir kısımda değerlendirmeye uygun buluyoruz.

c— Oniki Kenarlılar :

Selçuklular döneminde, Anadolu'da kenar sayısı sekizi aşan ve on kenarlı olan tek türbenin Konya'da Alaeddin Camii'nin avlusundaki II. Kılıç Arslan Türbesi olduğu bilinir. Oniki kenarlı türbeler XIII. yüzyılın

KLASİK DEVİR OSMANLI TÜRBELERİ'NİN PLAN ÖZELLİKLERİ

son çeyreğin de ortaya çıkar. Bu dönemde onaltı kenarlı türbe denenmemiştir. Osmanlılar döneminde ise XVI. yüzyılın sonlarından itibaren, poligonal gövde şemasının sınırlarının oldukça zorlandığı ve yeni formlar arandığı görülmektedir. Mirimiran Mehmed Paşa ve Gazanfer Ağa türbelerinde iç ve dış gövde kenar sayısı eşit olup, herikisinde de onikigen plân uygulanmıştır. Mirimiran Mehmed Paşa Türbesinde emsallerindeki gibi, içte duvarlar niş ve pencere alternatifii ile teşkilatlandırılmıştır. Gazanfer Ağa Türbesinde ise, inşa edildiği alanın elverişsiz olması sebebiyle, pencere ve niş alternatifii uygulanamamış, batıdaki kenarlardan altısı nişlerle teşkilâtlandırılırken, doğudaki diğer altı kenarda kapı ve pencere açıklıklarına yer verilmiştir.

d— Onaltı Kenarlılar :

Dış kenar sayısı onaltı olan türbeler de yukarıda işaret edildiği gibi XVI. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış ve sınırlı bir uygulama alanı bulmuştur. Dışta onaltı kenarlı bir gövdeye sahip türbelerin tamamı içte de onaltı kenara sahip değildirler. Bu bakımdan bunları da bir alt grupta ele almak uygun olacaktır.

d.1— Dışta ve içte onaltı kenarlı türbeler :

Eyüp'teki Ferhat Paşa Türbesi iç ve dış kenar sayısı onaltı olan, bu döneme ait bildiğimiz tek türbedir. 1595 tarihinde ölümü üzerine yapılmış olmalıdır. Eser içte, diğer poligonal türbelerde olduğu gibi pencere-niş alternatifii ile teşkilâtlandırılmışsa da bu düzen, cadde tarafında iki kenarda niş yerine pencere açılmak suretiyle bozulmuştur.

d.2— Dışta onaltı, içte sekiz kenarlı türbeler :

Yukarıda, dış kenar sayısı sekiz iken içte onaltıgene dönüştürülmüş türbeler (Hürrem Sultan, İbrahim Paşa türbeleri) zikredilmişti. Benzer ve fakat tersine bir uygulamayı yani dışta onaltıgenken içte sekizgene dönüştürülmüş plân denemesini Koca Sinan Paşa ve Siyavuş Paşa türbelerinde buluruz. Bu türbelerde içte kenar sayısı sekize düşürülmüş ve bunlar birer nişle teşkilâtlandırılarak içlerine kapı veya pencere açılmıştır. Böylece mekân genişletilmiş, buna karşılık nişler üzerindeki kemerlere oturan kubbe çapı küçültülmüştür.

4— Açık Türbeler (Baldaken Türbeler) :

Erken devirde de örneklerini gördüğümüz açık türbeler, bu devirde de uygulanmış ve kare, altıgen ve sekizgen plânlı tipler vücuda ge-

tirilmiştir. Kare plânlılarda, dört köşeye yerleştirilmiş ayak veya sütunların kemerlerle birbirlerine bağlanarak mekânın üstünün bir kubbe ile örtüldüğü görülür. Bursa'da Muradiye'deki Fatih Sultan Mehmed'in ebesine izafe olunan türbe dört ayağın vücut verdiği basit bir yapıdır. 1533 tarihli Hançerli Sultan ile 1588-1589 tarihli Fatma Sultan türbeleri, dört köşeye konulan dört sütunlu ve kare plânlıdır. Ayas Paşa ve Lala Mustafa Paşa türbeleri de yine kare plânlı açık türbelerdir. Erken Devre ait türbelerde bu dört köşedeki ayak veya sütunların aralarına birer sütun veya ayak ilâve edildiğini görmüştük. Bu devre ait örneklerde bu tarza rastlanmamaktadır.

III. Sultan Mehmed'in genç yaşta öldürülen oğlu Şehzade Mahmud'a ait, Şehzade Camii'nin haziresinde bulunan türbe de altı kenarlı açık bir türbedir. Sonradan, sütunlarının araları kapatılarak kapalı bir türbe haline getirilen Şehzade Mahmud Türbesi, kenar sayısı farkıyla, aynı haziredeki Fatma Sultan Türbesinin bir benzeridir. Bunda altı köşeye yerleştirilmiş sekizgen gövdeli altı sütun, sivri kemerleri taşımakta ve yapı bir kubbe ile son bulmaktadır.

Kemankeş Koca Mustafa Paşa, Pulak Mustafa Paşa, Mesih Mehmed Paşa ve Gülnuş Valide Sultan türbeleri, sekiz köşeli ve açık türbelerdir. Bunlardan ilk ikisinin birer kubbeyle örtülü bulunmasına karşılık son ikisinin üstü örtülmeksizin açık bırakılmıştır. Bunu, zamanın dinî cereyanlarının mimariye aksi olarak değerlendirmek mümkündür. (8)

Mehmed Çelebi adıyla tanıtılan (9) türbe, aslî unsurlarına irca edilince altı köşeli açık bir türbe hüviyetinde görünürse de giriş revakı ve yanlardaki uzantılarıyla farklı bir form gösterir. Ancak bu durum, yeni bir şema arayışından ziyade, inşa edildiği mahalli, değerlendirmek endişesinden kaynaklanmış görünmektedir. Bu bakımdan eseri, münferid plânlılar gurubuna dahil etmekten imtina ediyoruz.

8— XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarında yaşamış olan ve Küçük Kadı-zade diye tanınan Mehmed Efendi (1582-1635) ile fikirlerini benimseyen taraftarları, saraya da nüfuz ederek, bid'atların kaldırılması şeklinde ifade ettikleri taassuflarını zorla kabul ettirmek istemiş ve kendi zihniyetlerine uygun yeni bir nizamı benimsetmeye kalkmışlardır (Hüseyin G. Yurdayın, İslâm Tarihi Dersleri, Ankara, 1971, s. 125-130); Metin Sözen (Bir Heyetle Birlikte), Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan İstanbul, 1975, s. 266.

9— Yıldız Demiriz, «Eyüp'te Az Tanınmış İki Türbe Hakkında», Sanat Tarihi Yıllığı, XI, 1981, İstanbul, 1982, s. 39-44

KLÂSİK DEVİR OSMANLI TÜRBELERİ'NİN PLÂN ÖZELLİKLERİ

Açık türbelerde, sandukaların önem kazandığı ve bunların yazı ve motiflerle zengince süslandıkları görülmektedir. Fatma Sultan Türbesindeki bunun zarif bir örneği olarak zikredebiliriz.

5— Münferid Plânlılar :

Kanunî Sultan Süleyman Türbesi ile oğlu II. Sultan Selim'e ait türbe iç düzenlemeleri ile birbirlerine ve aynı şekilde III. Murad ve III. Mehmed türbelerinininkine benzemekle beraber bu iki yapıyı değişik dış görünüşleriyle münferid örnekler olarak kabul etmek uygundur. Gerçekten de Kanunî Sultan Süleyman Türbesi gövdeye dışta çepeçevre dolanan revakı ile o güne kadar uygulanan mezar âbidelerinden ayrıldığı gibi daha sonra da tekrarlanmamasıyla tek kalmaktadır. II. Sultan Selim Türbesine gelince, o da gövdesinin dış köşelerinin genişçe pahlanmasıyla değişik bir görünüm kazanmıştır. Her ikisi de Mimar Sinan'ın ilginç denemelerini sergilerler. Merkezdeki bölümün bir galeri ile çevrelediği plân tipi, Erken Devirde II. Murad Türbesinde ve sonra yenilenmiş olan Orhan Gazi ve I. Murad Hüdavendigâr türbelerinde uygulanmıştır. Ancak bunlar Sinan'ın gerçekleştirdiği tipin uzak benzerleridir ve bu benzerlik de sadece merkezî bölümün bir galeri ile çevrelenmesinden ibarettir.

İnşa faaliyetinin kesif bir şekilde imparatorluğun değişik bölgelerinde gerçekleştirildiği bu devirde, türbe formlarının bundan ibaret olduğu elbette düşünülemez. Biz bu sınırlı çalışmamızda seçkin örnekleri ele alarak bir tasnife tâbi tutmuş bulunmaktayız. Örneklerin geniş tutulması halinde farklı plân tiplerinin ortaya çıkacağı şüphesizdir.

Klâsik devir Osmanlı türbeleri iç ve dış örtüleri itibariyle kubbeli yapılar olup, kubbe yuvarlığına geçişte değişik unsurlar kullanılmıştır. Aslında türbelerin çoğu poligonal gövdeye sahip olduklarından bunda büyük problemle karşılaşılmamış ve hatta İstanbul-Çarşamba'daki Şehzadeler Türbesinde olduğu gibi, bazen kubbe yuvarlığına köşeler doldurularak geçiş sağlanmıştır. Bu devrin ilk yapılarında ve özellikle Bursa Muradiye türbeler topluluğu içinde yer alanlarda, gövde şekline göre değişmekle beraber, baklavali kuşak, mukarnas dolgulu tromp ve köşe pilastrlarının kemerlerle birbirlerine bağlanmasıyla elde edilmiş pandantifler geçiş unsuru olarak kullanılmışlardır. Şehzade Mehmed ve Hürrem Sultan türbelerinde bu fonksiyonu mukarnas sıraları görür. Sonrakilerde genellikle pandantif kullanılmıştır. Bazılarında çift cidarlı kubbenin kullanıldığını gördüğümüz bu devir türbelerinden Trabzon'daki Gül-

bahar Hatun Türbesi, kubbesinin içte sekiz satırlı oluşu, Yavuz Sultan Selim Türbesi kubbesinin dışının yivli, Şehzade Mehmed Türbesi (10) ise kubbe ve kasnağının yivli oluşu ile dikkati çekerler. Kasnakların çoğu poligonal olup, bunların da ekseriyeti sekiz kenarlıdır. Şehzadeler ve Hürrem Sultan türbelerinde olduğu gibi silindirik kasnağın da uygulandığı görülür. Bunlar artık nisbetli bir yüksekliğe ulaşmışlardır.

Yapıların büyüklüklerine paralel olarak eb'adları büyüyen pencerelerin sayısının giderek arttığı ve üç sıra halinde tertiplenen pencerelerin mekâna yeterli ve gözü yormayan bir ışık sağladıkları görülür. Alt sıra pencereler hemen istisnasız düz atkılı olup, büyük çoğunluğu ahşap kaplıdır. Üsttekiler ise, yuvarlak veya sivri kemerli alçı pencerelerdir.

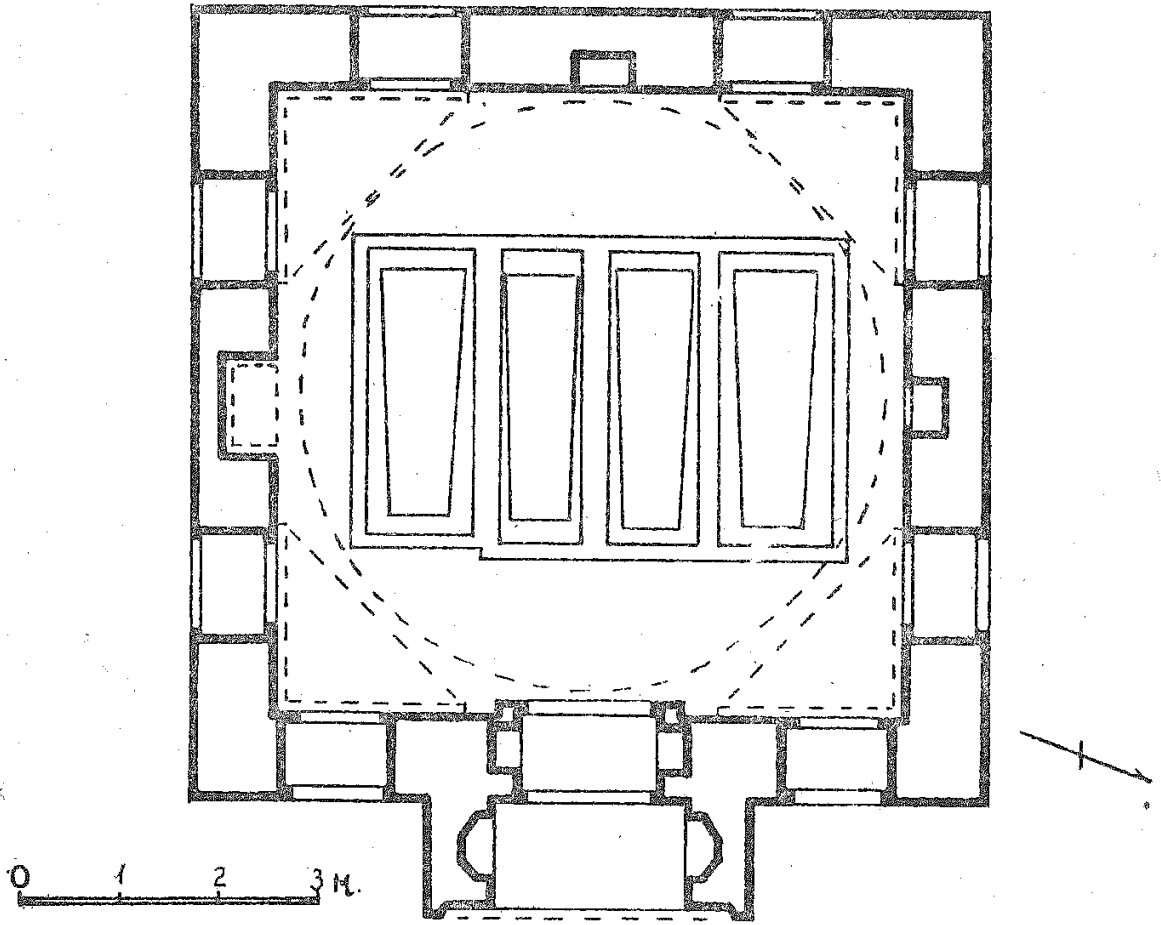
Genellikle geçme tarzında olan basık kemerli ve mermer söveli kapılar, çoğunlukla derinliği az nişlerin içine yerleştirilmişlerdir. Bursa'dakilerin bazıları sivri kemerli ve mukarnas dolgulu portal-revaklar içindedirler. II. Sultan Bayezid ve Hürrem Sultan türbelerinde kapılar dikdörtgen çerçevesi, Kanunî ve II. Sultan Selim türbelerinde sivri kemerli, I. Sultan Selim ve Şehzade Mehmed türbelerinde Bursa kemerli nişler içindedirler. III. Murad'ınki mukarnaslı, I. Sultan Ahmed ve Hatice Turhan Valide Sultan'inkilerse yivli kavsaralarıyla dikkati çekerler. Bunların çoğunun sedef veya fildişi kakmalı, çatma tarzında hazırlanmış ahşap kapıları vardır.

Yukarıda, bu devre ait açık türbelerdeki sandukaların daha dikkât çekici olduklarına işaret etmiştik. Gerçekten de Bursa'dakilerde görülen üstü açık, içi toprak dolu mermer sandukalar ve üzerleri birer örtü ile kapatılmış basit sandukalara göre bunlar, nisbetleri, süslemeleri ve malzemeleri ile onlardan ayrılırlar. Özellikle Fatma Sultan Türbesindeki ile Gülnuş Valide Sultan Türbesindeki şahideleri zikretmek gerekir. Üstü açık ve daha tabii görünümlü mermer sandukalara gelince, bunlar Bursa Muradiye türbelerinin karakteristik birer unsurudur. Öyleki, 1573 tarihli Şehzade Mustafa Türbesinde dahi bundan vazgeçilmemiş, kendinden önceki İstanbul türbelerinde sandukalar ahşaptan yapılmışken, burada Bursa geleneğine uyulmuştur. Ahşap sandukaların hemen tamamı mermer kaideler üzerinde uzanırlar. Bunların, çoğu yenilenmiş pusidele-

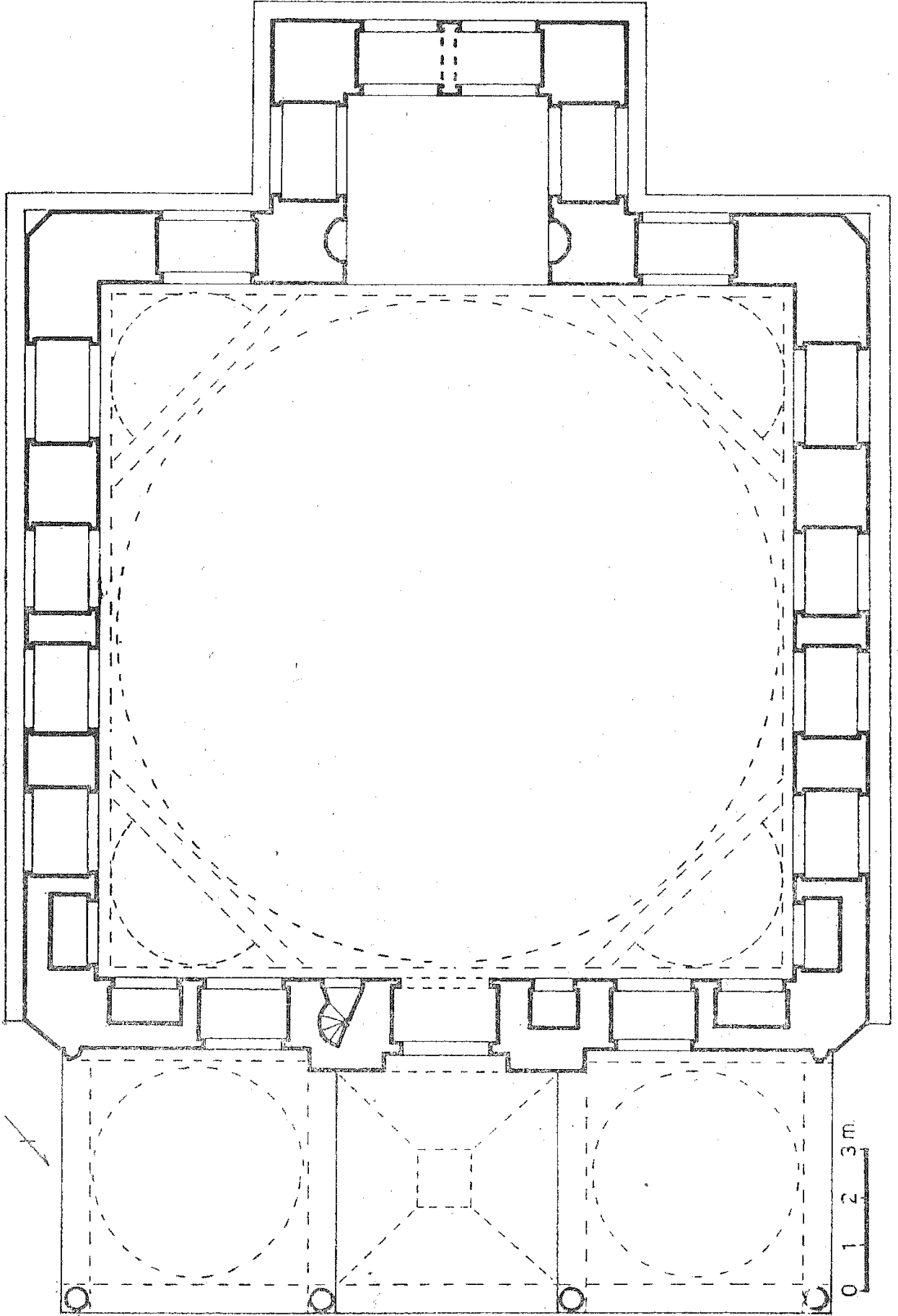
10— Afif Süreyya Duruçay, «Şehzade Mehmed Türbesi», Sanat, sayı: 6, Haziran 1972, s. 110-113

KLÁSİK DEVİR OSMANLI TÜRBELERİ'NİN PLÂN ÖZELLİKLERİ

re sahiptir. Sultan ve valide sultanlar ile bazı şehzadelerin sandukaları, üzerleri sedef veya fildişi kakmalı ahşap şebekeler içindedirler. Şehzade Mehmed'in Türbesindeki fildişi kakmalı ve ajurlu ahşap tahtın mahiyeti ve niçin konduğu tam olarak anlaşılamamıştır.

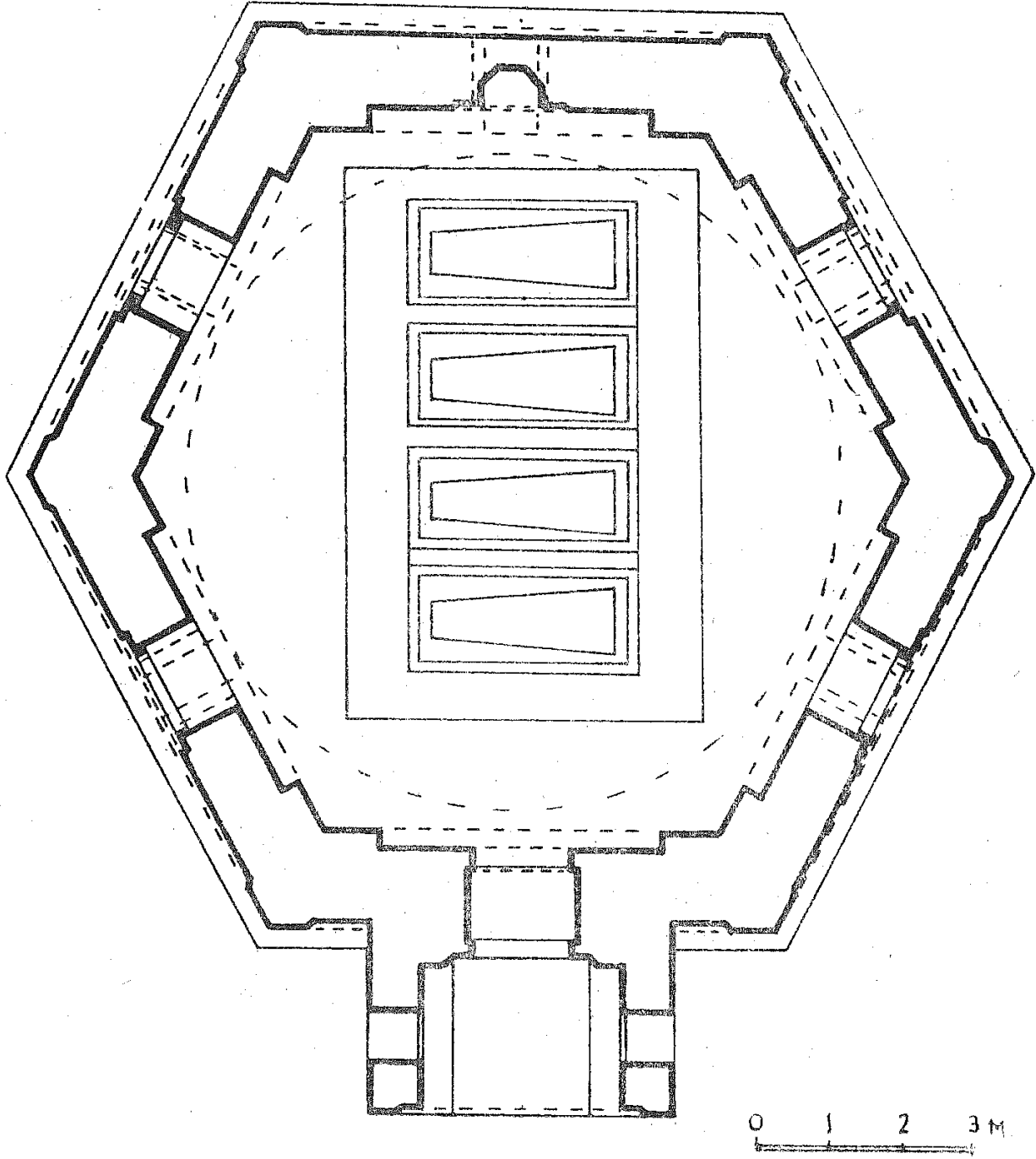

1. Şekil—Gülruh Hatun Türbesi Plânı, Bursa

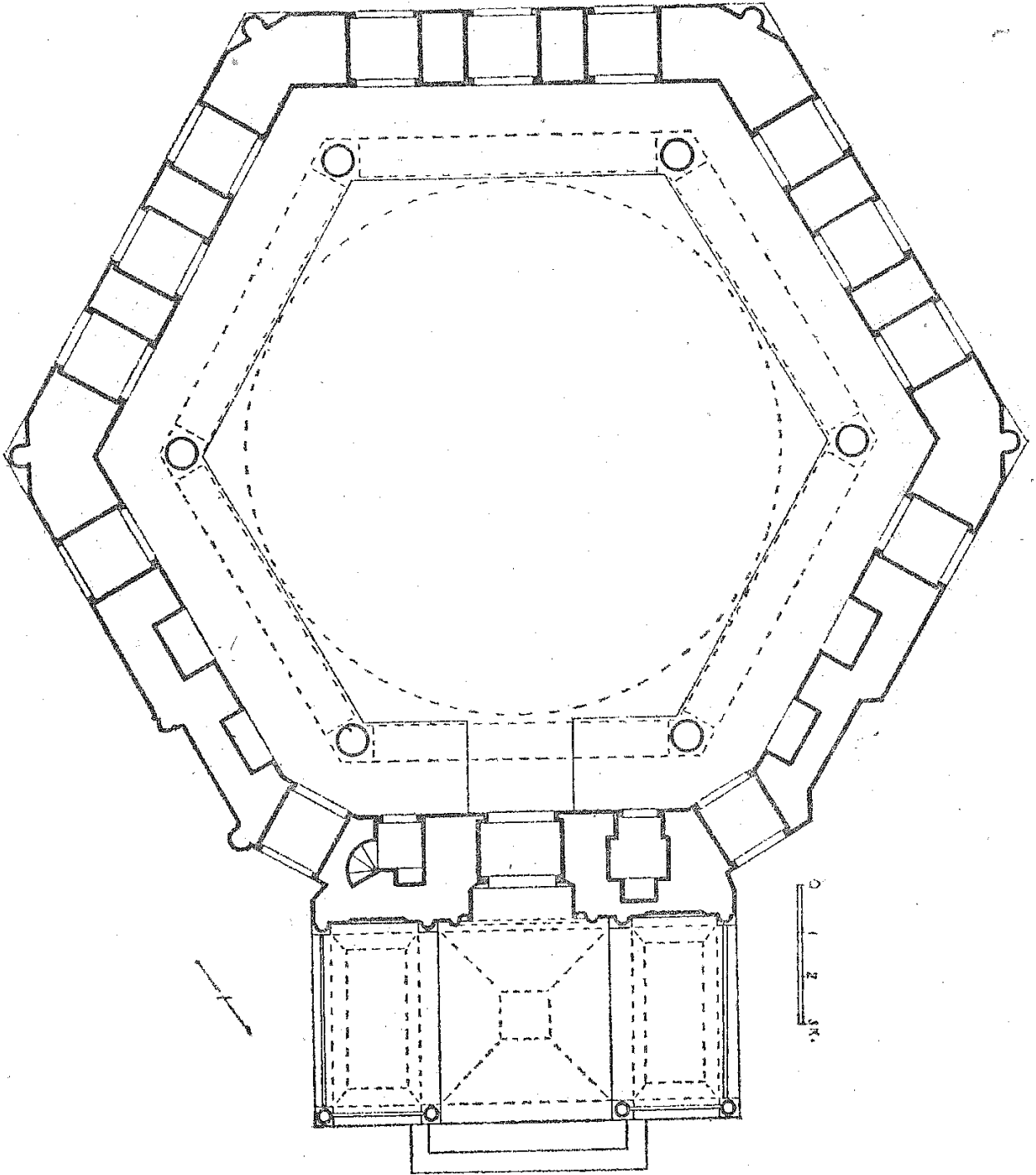

2. Şekil— Sultan I. Ahmed Türbesi Plânı, İstanbul

KLÁSİK DEVİR OSMANLI TÜRBELERİNİN PLÂN ÖZELLİKLERİ

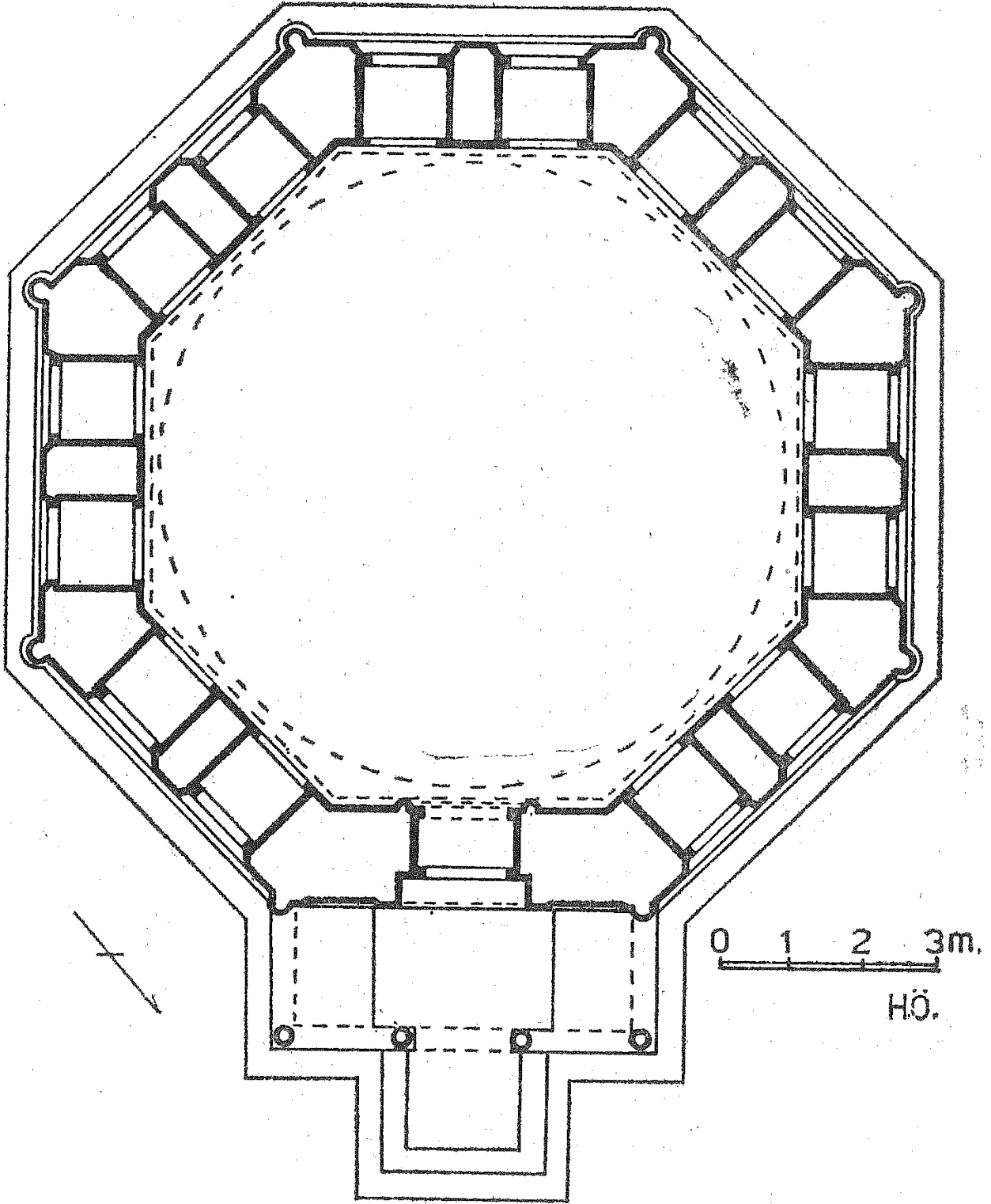

3. Şekil— Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi Plânı, Bursa

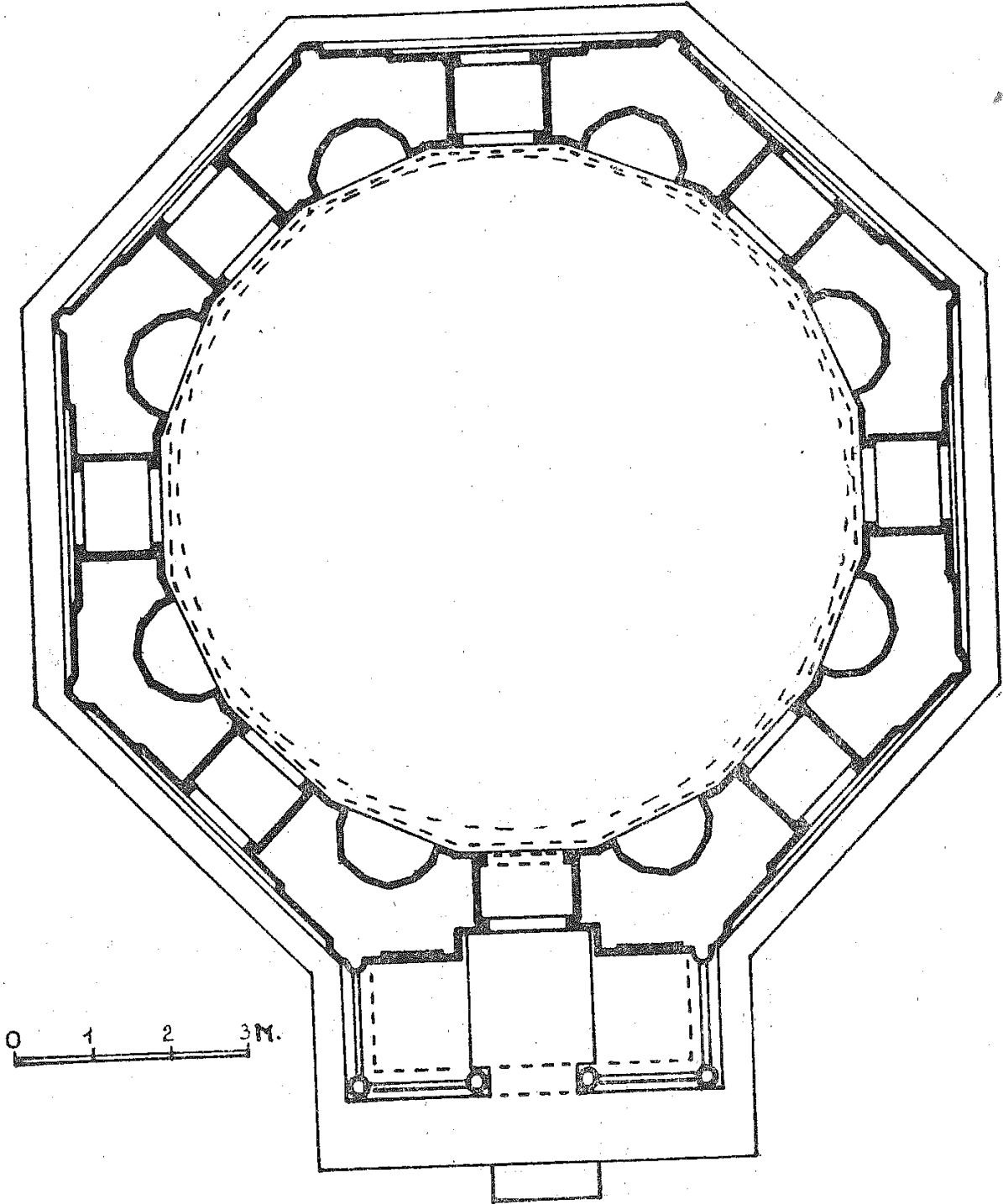
4. Şekil— Sultan III. Murad Türbesi Plânı, İstanbul

KLÁSİK DEVİR OSMANLI TÜRBELERİ'NİN PLÂN ÖZELLİKLERİ

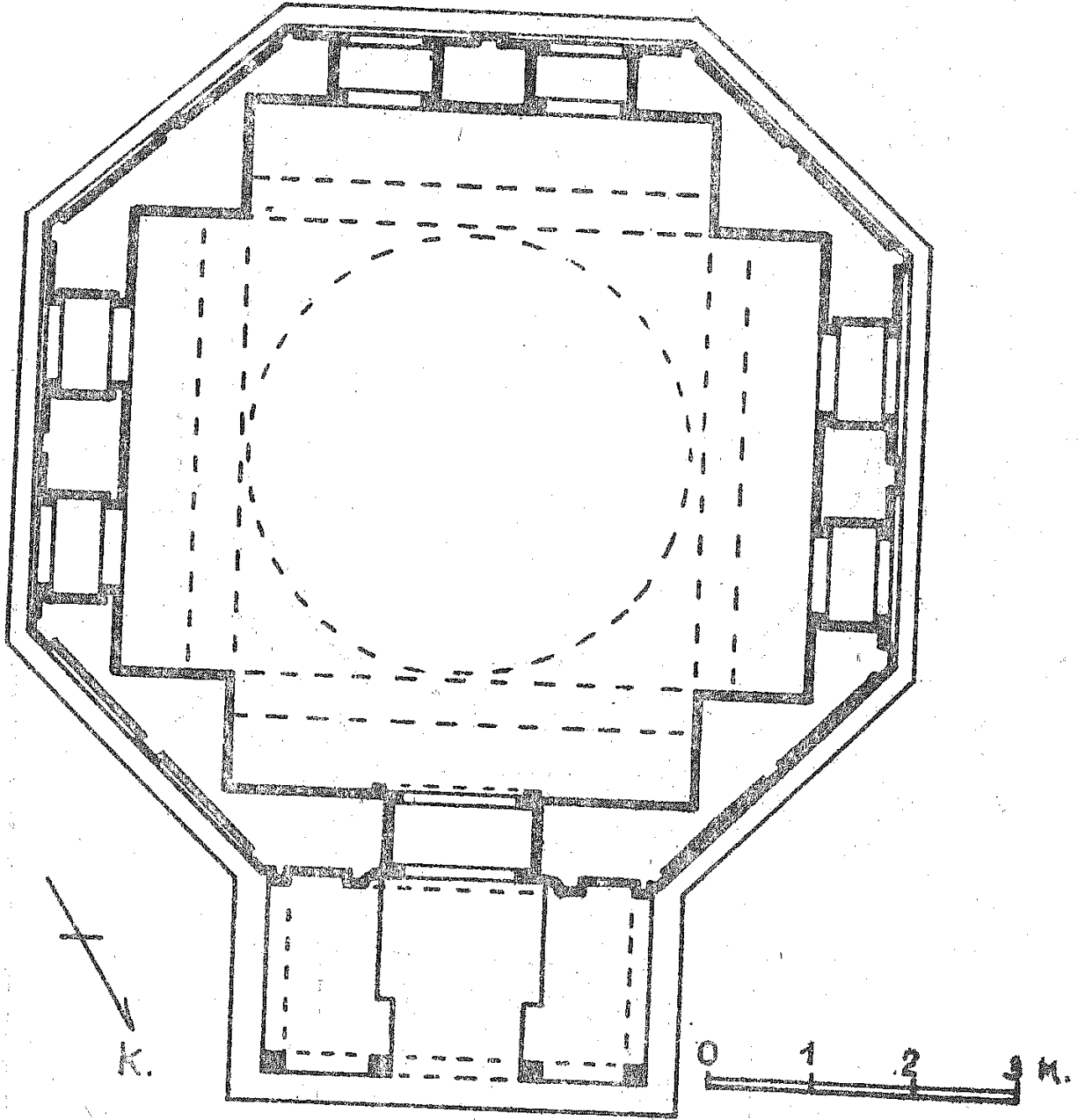
5. Şekil— Şehzade Mehmed Türbesi Plânı, İstanbul

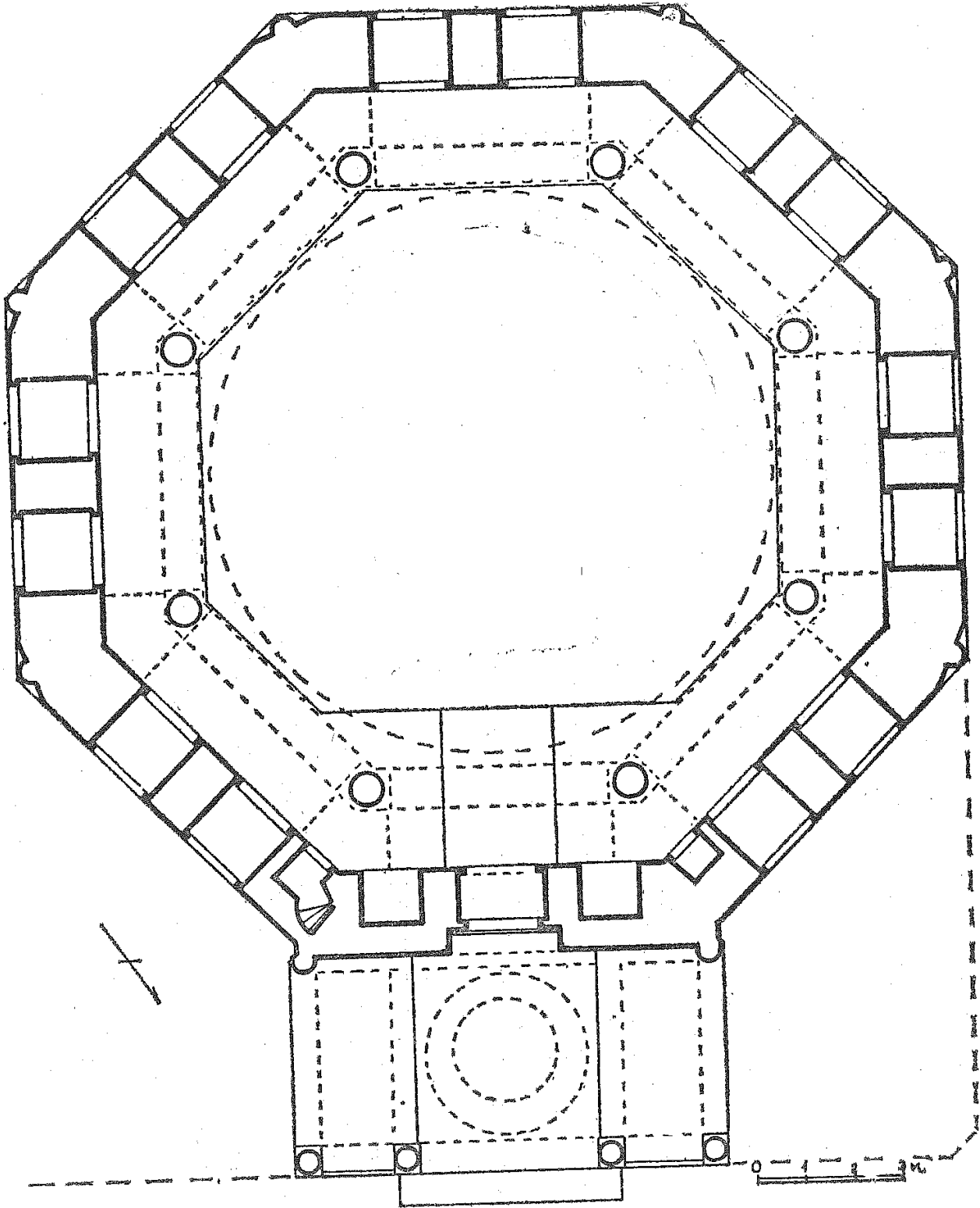

6. Şekil— Hurrem Sultan Türbesi Plânı, İstanbul

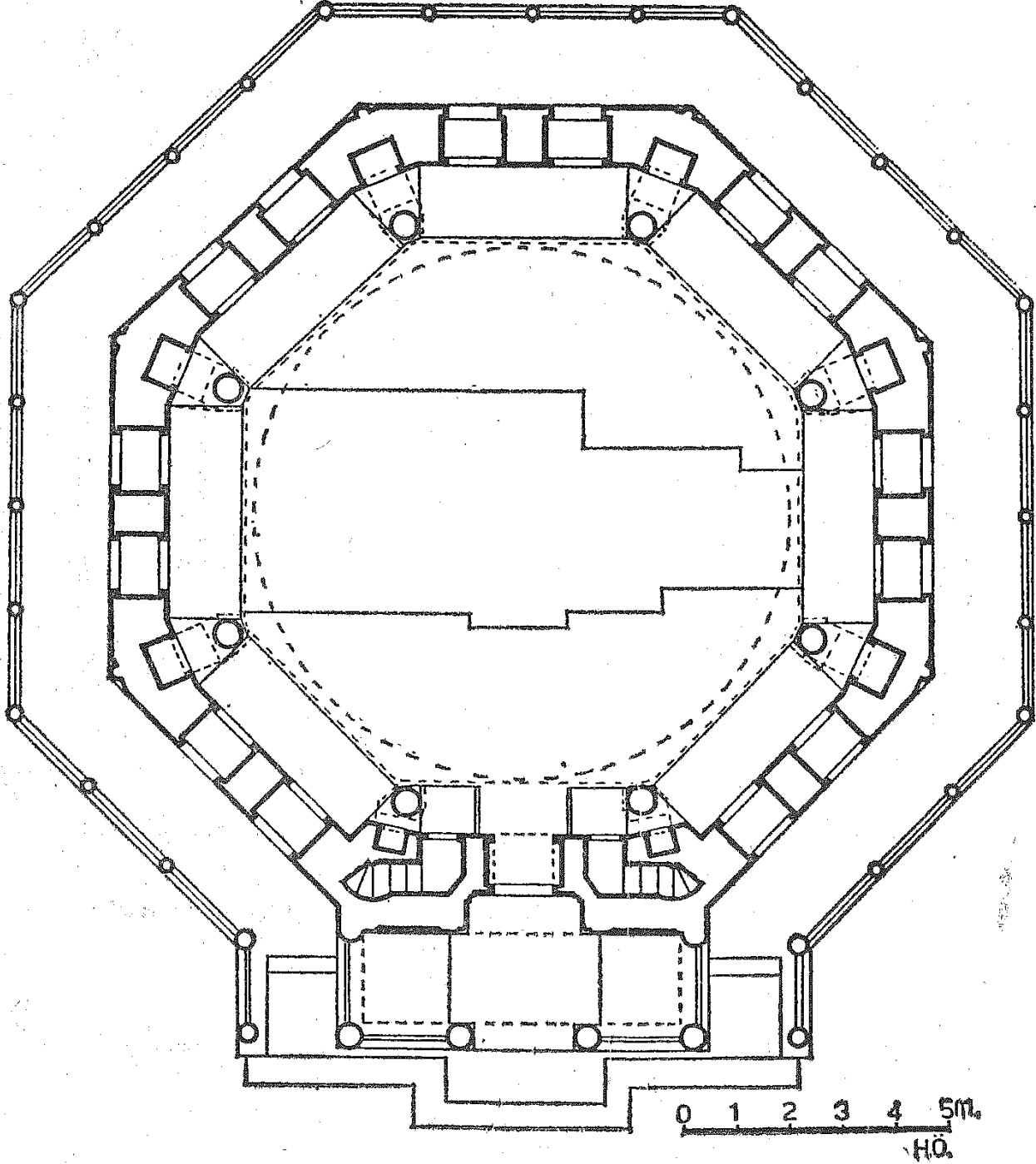
KLÁSİK DEVİR OSMANLI TÜRBELERİ'NİN PLÂN ÖZELLİKLERİ

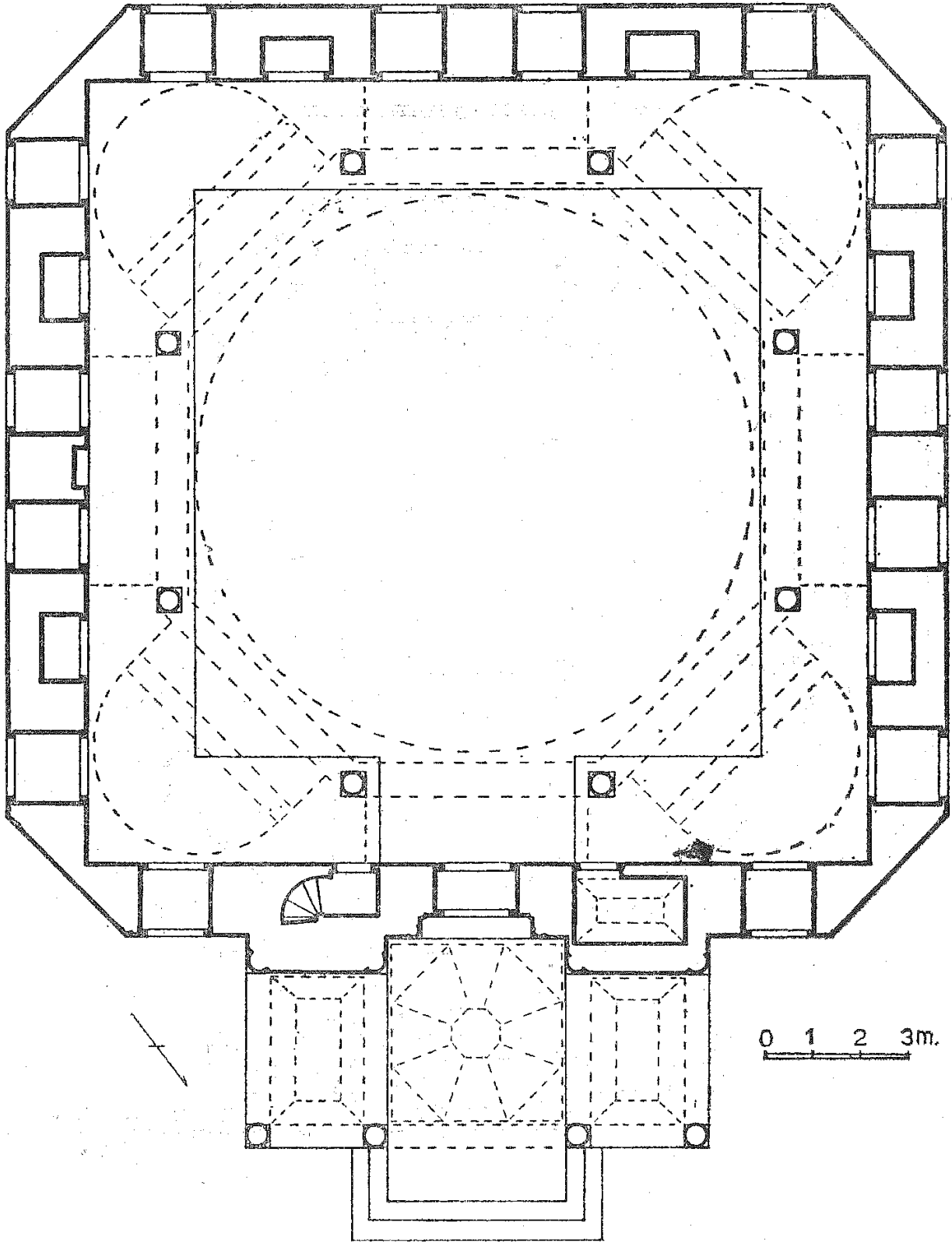
7. Şekil— Şehzadegân Türbesi Plânı, İstanbul

8. Şekil— III. Mehmed Türbesi Plânı, İstanbul

9. Şekil— Kanunî S. Süleyman Türbesi Plânı, İstanbul

10. Şekil— Sultan II. Selim Türbesi Plânı, İstanbul

LES CARACTERISTIQUES DES MAUSOLEES OTTOMANS
DU STYLE CLASSIQUE

Dr. Hakkı ÖNKAL

Pour une période de 250 ans, on nomme «la période classique» dans l'histoire de l'architecture ottomane. Les mausolées construits au temps des ottomans ne montrent pas les types différents ; ils sont édifiés plus monumentaux que ceux des seldjouqides.

Voici, les plus remarquables spécimens des ces édifices:

I— Type quadrangulaire: le turbé de Mükrime Hatun à Brousse, les mausolées de Sultan Ahmed et de Bayram Paşa à Istanbul.

II— Type restangulaire : le mausolée de Destarı Mustafa Paşa à Istanbul.

III— Type polygonal :

a— Type hexagonal: le mausolée de Sultan Murad III à Istanbul.

b— Type octogonal: le mausolée de Chehzadé Mehmed à Istanbul.

c— Type dodécagonal: le mausolée de Gazanfer Aga à Istanbul.

d— Type à seize cotés: le mausolée de Ferhat Pacha à Istanbul.

IV— Les turbés à baldaquin : le mausolée de Fatma Hatun à Istanbul.

V— Les turbés uniques : le mausolée de Sultan Süleyman Magnifique et le turbé de Selim II à Istanbul.